

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Dresvold fremdrages.

Georg Wolters: Til Minde om Theodor Wulff.

Hans Vald. Gregersen: Fejsgumpen.

Thomas Otto Achelis: De første evangeliske Præster i Jelmbek.

J. Raben: En dansk Grav paa den gamle Garnisonskirkegaard i Stade.

En sørgelig vise om hor, mord og straf.

I.: Frisisk skolesprog i Bredsted amt i 18. århundrede.

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

DIPLOM-IS.

Haderslev Telef. 1160
Vejen Telef. 3

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

H. C. Hansen

Ikast

Trikotagefabrik

Telf. 21

Aktieselskabet

Frølund & Wittrup

HORSENS

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 -- 807 -- 808

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

H A D E R S L E V

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

Det kgl. octr. alm. Brandassurance- Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skades-
forsikring

Hovedkontor

Højbroplads 10
København K
Tlf. Cent. 447

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

A. Jepsen

HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221

Specialitet: Strikvarer

Aksel Michelsen

Kul- og Trælsthandel

Tønder Telefon 2530-2531

Alle læser

Flensborg Avis

Bindeleddet over Grænsen

Storegade 24 . Tønder . Tlf. 267

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

Carl Tiedemann A/S

Trælast . Byggematerialer . Kul

Tønder Øst . Telefon 56 og 57

DRESVOLD FREMDRAGES

Ingen i Skodborg vidste mere noget om Dresvold at sige. Nogle få havde hørt fortælle, at på vejen ud mod Egegård havde engang ligget et slot, men navnet vidste ingen. Og dog stod det at læse i Trap, at Dresvold havde ligget på Skodborg bymark, og sognepræsten kunne endnu i 1808 indberette, at Dresvold lå på kromand Thomsens mark og kunne fremvise både volde og grave i tilslutning til en lille bæk vest derfor. Og da nu arbejdet med Skodborg sogns historie har afsløret, at kromand Thomsen har ejet marken hvor udgravningen er foretaget, og at udskiftningskortet viser en »gravhøj« på stedet, samt at Dresvold snarest må søges i denne del af bymarken, kan det ikke være overilet igen at knytte navnet Dresvold til det voldsted, hvis fremdragnings nu er begyndt. For selv om den nu fremdragne bygning ligger ca. 100 m nord for det egentlige voldsted og på høj mark, er der ingen tvivl om, at den udgør en del af det.

Ved en udvidelse af vejen ramte vejgrøften et kampestens fundament muret i muslingekalk. Ved afdækningen sås det derefter, at murene, der var ca. 1 m tykke, omsluttede et firkantet kælderrum på 6,15 m i n.—s. og

3,15 m. i ø.—v. Væggene, der var bevaret indtil en højde af ca. 1.70 m, havde været dækket af et lag kalkpuds. Midt i sydenden var en 1,25 m bred indgang. Dørkarmen sad ud til murens yderside og var 45 cm bred; resten af murtykkelsen var skråt afskåret. Til hver side af karmen var der en 10 cm bred fals som døren kunne slå imod og heri sad til venstre endnu den ene dørkrykke. Udefter førte en skråning jævnt op til overfladen 5,50 m udenfor indgangen og denne indgang var på de nærmeste 2,50 m flankeret af en mur på hver side. — På billedet ses det desuden, at indgangen på et senere tidspunkt er blevet tilmuret og adgangen må da være sket fra etagen ovenover ad en trætrappe.

Hvormeget der engang har været over jorden, kan jo ikke siges med bestemthed. Ved udgravningen var kælderens fyldt med kampesten og teglstensbrokker. At der foruden kælderetagen har været en etage til i bygningen, kan der ikke være tvivl om, og af mængden at dømme vil man være tilbøjelig til at tænke sig to etager til, hvoraf den ene så vel har været opført af teglsten.

I sådanne bygninger er det sådan, at der

altid ligger flere gulvlag over hinanden. Med renligheden var det så som så, og mange ting, dyreknogler, potteskår, småredskaber og snavs kom efterhånden i så nær kontakt med gulvet, at man kunne føle trang til at få et nyt at gå på. Og så lappede man det gamle gulv eller lagde et nyt — ovenpå skidtet, til sand glæde for arkæologerne. For lag for lag graver vi os ned i bygningen og tilbage i tiden. Og efter hvad vi her har fundet, må vi med denne bygning befinde os et eller andet sted i 1300-tallet.

Om rummets anvendelse fortæller tydeligt en bageovn, som var anbragt i et hjørne ved nordvæggen. Som de gammeldags ovne var den bygget af ler og selvfølgelig faldet sammen, men bunden og lidt af siderne stod endnu og kunne vise dens form. Den var 1,45 m bred i den bageste ende og smalnede

over en længde af 2,75 m ind til en 60 cm bred ovnsmund. Ejendommelige var nogle runde fordybninger (ca. 80 ialt) i ovnens sider, tydeligt frembragt af en pind, der var stukket et par cm ind i leret. At dømme efter iagttagelser andre steder fra stammer de fra ovnens bygning, hvor man, for at få den våde lerhvelving til at stå, først byggede et stativ af sammenbundne grene. Derpå kunne man simpelthen lægge leret. Når man så fyrede op, brændte ovnens inderside rød og fast; grenene brændte også, men havde gjort deres nytte og ovnen var færdig til brug.

Det er altså et bagerum fra en adelig gård fra middelalderen vi her ser. Om gårdens senere skæbne ved vi intet, lige så lidt som vi kender personer eller begivenheder, der har tilknytning til Dresvold.

TIL MINDE OM THEODOR WULFF

26. August 1825 . 18. Februar 1899

AF GEORG WOLTERS

I Begyndelsen af dette Aar var det 50 Aar siden, der i Landsbyen Brede (ved Tønder) døde en Mand, som i sin Tid havde et godt Ry, men i vor Tid mærkværdigvis næsten er helt glemt. Han var kun en jævn Landmand, men sit Ry skyldte han sine poetiske og især sine musikalske Værker. Ganske vist er Antallet af hans Digte, som i hans Levetid kom til Offentliggørelse, kun lille, og hans musikalske Virksomhed naaede kun til Naboskabets snævre Kreds. I sin Beskedenhed satte han ikke stor Pris paa at komme i Folkets Mund, og derfor skete det kun sjældent og med faa Ord, at Aviserne berettede om denne særprægede Mand.

Men i Vesteregnen var han godt kendt, og der taltes om hans Operetter, som han opførte, først i sit Hus, senere ogsaa engang i en Kro; opførte, ikke lod opføre: han var

Digteren og Komponisten og Dirigenten, og alt paa sin egen Bekostning.

Man maa vel spørge, om der endnu huskes Melodier af ham. Trist vilde det være, hvis ingen mer kender noget til dem; de fortjener ikke at gaa i Glemme.

Theodor Wulff var Søn af den bekendte Grosserer Jens Wulff (1774—1858). For Landsbyen Brede var det en Blomstringstid, da denne drev sin omfangsrige Kniplingshandel og, efter at en ny Mode havde indskrænket den, optog Handelen med Uld, hvori han snart fik stor Omsætning. I Vesteregns økonomiske Historie er Jens Wulff en betydelig Personlighed, saa der kan her nøjes med faa Antydninger. Hans Virksomheds Højdepunkt var sikkert Kongeparrets (Kong Christian VIII's og Dronning Caroline Amalie's) Besøg paa »Etablissement Wulff« i

Brede 1847, hvor Ejeren af Kongens egen Haand fik overrakt Fortjenstmedaillen i Guld, og han kunde beværte sine høje Gæster i sit nye Hus (forresten det samme, som netop 100 Aar senere, i 1947, desværre nedbrændte fuldstændigt).

Da vore Tipoldefædre var unge, ansaas Kniplingerne for Damernes skønneste Pynt, hvad man vel kan forstaa, naar man ser de henrivende Mønstre i de store Samlinger, f. Eks. i Koldinghus Museum. Men Smagen ændredes og en ny Teknik kaldte nye Moder frem. Kniplingsindustriens Tid var forbi. Endnu 1825 havde Jens Wulff — som han selv skrev — omkring i Egnen ca. 1200 Kvinder siddende, som fremstillede de fine og fineste Kniplingsarbejder for ham. Deres Afsetningsmarked fandt de ikke alene her i Landet og i Nordtyskland ned til Elberfeld, men ogsaa i det fjerne Udland, i Havana, i Bahia.

Senere hen vendte han sig altsaa til Handelen med Uld, som han i Kraft af et Kgl. Privilegium kunde opkøbe i hele Riget; den største Del solgte han til den franske Tekstilindustri.

De to ældste Sønner, Hochberg og Ferdinand Wulff, som han paa sine ældre Dage havde som Deltagere i Forretningen, førte efter hans Død Firmaet videre endnu i nogle Aar. Men da Forudsætningerne for at drive Engroshandel ud fra en lille Landsby efterhaanden helt havde forandret sig, afhændede de den lille Fabrik i Brede, hvor en Del af Ulden blev forarbejdet, og omtrent 1864 trak de sig tilbage til Privatlivet.

Den tredje Søn, *Theodor Wulff*, født 1825, var ikke særlig interesseret i Handel; han bestyrede den lille Gaard, som hans Fader ejede foruden sin Forretning, og lejlighedsvis ledsagede han ham paa Indkøbsrejser. Derefter drog han som et Led i sin Uddannelse til sin Farbroder, senere Etatsraad Hans Andr.

Wulff (1764-1850), der paa sin Gaard Nebel Mølle (nu Elkærsholm ved Kolding) havde skabt et Mønsterbrug. Theodor Wulff kunde dog ikke blive begejstret for de nye Metoder, hellere vilde han være en gammeldags Bonde. Han var og blev en Mand for det Gamle, i Modsætning til sine to verdensvandt Brødre, der som Repræsentanter for Faderens Firma havde lært Vesteuropa at kende, ja endog var kommet til Italien.

Theodor Wulff havde kun besøgt Landsbyskolen og dertil faaet Undervisning hos Sognepræsten Lautrup. Desuden havde han læst mange Bøger for at udfylde Hullerne i sin Dannelse.

Hvordan kom nu denne Bondemand til Musikken?

I sit rige Hjem holdt Faderen af at samle en selskabelig Kreds af Forretningsvenner, at dannede Mænd og Kvinder fra Landsbyen og Omegnen om sig. Han havde jo set og hørt meget paa sine mange Rejser og var en ivrig Forfægter af de liberale Ideer, som fra Vesteuropa trængte ind i Landet. Gæsterne, og deriblandt ofte én paa et eller andet videnskabeligt Omraade velbevandret Mand, bidrog til de hyppige og mangeartede Diskussioner, — og beroligende klang Aftenen gerne ud i en musikalsk Præstation af Husets Damer.

Da nu alle tre Sønner var musikalsk begavede og havde lært at spille paa forskellige Instrumenter, saa kom det af sig selv, at Underholdningens musikalske Del lidt efter lidt fik Overvægten. Desuden var det jo »Husmusikkens« Tid, hvor Kendskabet til de musikalske Hovedværker gennem Foredrag af mere eller mindre lette Bearbejdelser udspreddes endogsaa til afsides liggende Byer. Mest dyrkedes Stykker til 4-hændig Klaver, et eller to Strygeinstrumenter, helst med den elskede Fløjte — det var i alt Fald den Maade, hvorpaa man hos Wulffs gjorde Tilhørerne bekendt med Haydn's og Mozarts

Symphonier og Ouverturer, med Beethoven, Weber og mange andre.

Til forskellige Festdage, f. Eks. Høstgilder, havde de 3 Brødre allerede tidligere komponeret Marsch- og Danseviser. En Forlystelse, som man i denne Tid holdt meget af, var »Ordsprogsleg«, hvor enten et helt Ordsprog eller et sammensat enkelt Ord, blev fremstillet saa at sige i »levende Billeder«, og derefter skulde gættes af andre. Engang blev de unge Mænd enige om at skildre en saadan Gaade musikalsk. Men det viste sig nu, at man ikke kunde nøjes med levende Billeder; der krævedes en kort Handling, som kunde spilles paa en Scene. Theodor Wulff fik overladt denne Opgave, og nu fremstod — sikkert under Anvendelse af allerede foreliggende Kompositioner — hans Operette »Konduktøren, eller en musikalsk Gaade«.

Stykket, der mere er et Syngespil, bestaar af to Dele. For dem begge er Løsningen Ordet »Postfører«. I første Del (3 Akter) skildredes, hvorledes fjendtlige Jægere (Tyrolere), som i Forpostfægtning er blevet saaret og nu i Fare for at afskæres, ad Omveje af en Bondepige føres til Østkysten, hvorfra de — sammen med hende — kan finde Hjemvejen til Tyrol. Pigen er altsaa den som »fører Posten« bort. . — Efter denne lyriske første Del, følger anden Del (en Akt): den morsomme og realistiske Skildring — og her mærkes Digterens Fortrolighed med Holbergs Komedier — af en Postdiligences ophidsede Konduktør, et Kvarter før Afrejsen — ligeledes en »Postfører«. Her mødes en Række komiske eller morsomme Rejsende, og tilsidst — som Forbindelsesled mellem de to Dele — Tyrolerjægeren med sin Pige. . » . . . rejseklar, til at rulle rask mod Syden, henimod det Land Tyrol.«

Tyrolerjægerne var naturligvis Reminiscenser fra de østrigske Tropper, der i 1848 var kommet hertil.

Spillet, første Gang opført i Brede 1857, vandt straks Bifald. Ikke underligt, da det jo blev fremført af de unge Folk for deres egen Kreds. Men ogsaa betragtet for sig selv fortjente det Anerkendelse for sine smukke Melodiers Skyld.

De følger af sig selv, at nogen musikalsk Fornøjelse ikke er at vente af et saadant Arbejde. Hele Værket og dets Sukces hvilede alene paa dets Melodier, Marcher og Danse.

De tre Brødre var vel Dilettanter, men ikke helt selvhjulpne: Violinspillet Grundlag havde Smedemester Davidsen i Brede givet dem, en klog og musikelskende Mand, som selv maa have tilkæmpet sig Færdigheden paa egen Haand, men som Lærer var han dog ikke den bedst egnede. Th. Wulff, hvis musikalske Evner ikke strax har vist sig, udtalte senere, at han kun med Gru gik til disse Violinlektioner; Mesteren brugte gerne Stokken som pædagogisk Middel. Det varede nogle Aar, inden hans musikalske Evner vaagnede, efter at han i Begyndelsen kun paa sine Forældres Befaling havde taget Undervisning. Men derefter lød han desto ivrigere Musikkens Kalden, og »Konduktøren«s Held gav hans Mod en kraftig Næring.

Dog skulde der endnu gaa mange Aar inden han traadte frem for Offentligheden med et nyt Værk. — Imidlertid havde hans Fader købt ham den »gamle« Præstegaard i Brede samt de tilhørende Landejendomme, hvor han boede til sin Død — 18. Februar 1899. Han drev — for at tage det først, den lille Gaard selv i nogle Aar, indtil han, beskæftiget med sine musikalske Planer, bestemte sig til at forpagte største Delen bort og kun beholde et lille Stykke selv. — Imidlertid blev han ogsaa gift (1857) med sin Kusine Amalie Wulff (1823-1906), Datter af Præsten i Rise Johann Andreas Wulff (1780-1856), en Broder til Jens Wulff. Desuden havde hans to Brødre trukket sig tilbage fra Forretningen og levede som Privatmænd i Brede. Ferdi-

nand Wulff havde i sit smukke Hus optaget den ugifte Broder Hochberg Wulff. Omkring disse tre Brødre, som saa at sige levede fri for alle Bekymringer, og hvortil ogsaa Theod. Wulffs Svoger, Fabrikanten Carl Wulff sluttede sig, udviklede sig endnu engang, ligesom hos den gamle Jens Wulff, i Aarenes Løb en meget livlig og selskabelig Kreds, hvor Musikken paa Forhaand havde Fortrinnet. Engang om Ugen, afvekslende i de tre Huse, kom de sammen om Aftenen for at dyrke Musik. Ogsaa hertil blev der indbudt Gæster, og endnu i Dag findes der Skildringer fra Deltagere, hvori de fortæller, hvor højt man værdsatte disse, trods Gæstgivernes Rigdom, jævne, ja, frugale, Møder, og hvordan de hverken af Vind eller Vejr, af Storm eller Sne afskrækkedes fra at være tilstede i rette Tid.

Endelig, 16 Aar efter det første Stykke, kom i 1873 hans nordslesvigske Opera i 3 Akter »Aksel og Ingeborg« til Opførelse. Den fandt Sted i hans eget Hus: alt havde Theodor Wulff stillet til Raadighed, sin Person, sit Hus, sine Penge. Den store »Sal« var forbundet med et tilstødende Værelse for at skaffe Plads til Scene og Publikum. Teatrets Udstyrelse besørgede Brødrene, saaledes maalede Hochberg Wulff Dekorationerne; Kostymerne blev syet, Ridderrustninger klæbet o. s. v. Aktørerne og Aktricerne havde Theodor Wulff indøvet — for denne Gang gjaldt det at magte nogle lidt mere vanskelige Roller.

For det meste hørte de medvirkende til den allerede nævnte Kreds eller var Slægtninge; men da det forøgede Orkesterakkompagnement krævede en halv Snes Spillere, saa havde Th. Wulff undervist nogle unge Haandværkere, der var musikalsk interesserede i de nødvendige Instrumenter. I disse ydre Forhold findes Grunden til, at Orkestret holder sig indenfor beskedne Rammer, mens Sangenes

og Hovedinstrumenternes mere bevægede Stemmer er de førende.

Wulffs Forbilleder var de i denne Tid almindelige, saakaldte »Nummeroperaer«, hvori Visernes eller Dansenes Melodier ledsages af et lydigt Orkester. Saaledes er ogsaa hos Theodor Wulff *Melodien* Herskerinden. Svarende til sin Dilettantisme — som han (sagt i Parentes) var sig fuldt bevidst, men som han alligevel aldrig koketterede med — holder de sig indenfor snævre Grænser, og forlader ikke gerne Danse-Visens 4-takt Rytme. Men indenfor denne Begrænsning sporedes alligevel et vist Talent, hvem dog mangt et smukt Indfald er lykkedes for. Han forfalder ikke til det banale, der ved nyere »Slagere« tit virker saa frastødende, og han bliver heller ikke simpel eller smagløs. Det er blevet sagt, at hans Melodier »har sine Rødder i den dansk-nordslesvigske Folkekarakter, som er præget af en stærk indre Kraft.«

Denne Operas Tekst har Theodor Wulff ogsaa selv digtet. Det er et Vikinge- og Sørøverstykke fra Vesteregnet. Den gamle Ridder Thorbjørn er blevet overfaldet af Søkongen og Viking Hakon, som nu forbereder sig paa at belejre hans Borg. Thorbjørn har i sin Nød opfordret enhver brav Ridder til Hjælp og Kamp og har som Sejrens Pris udlovet sin Datter Ingeborg til den, som har Mod til — istedet for ham selv, at maale sig med Søkongen i Tvekamp og som magter at fælde ham.

Ved Lodtrækning blandt de fremmede Helte falder Valget paa Ridder Aksel, den samme, som Thorbjørn for en Del Aar siden havde vraget som Bejler til sin Datter; nu er han netop kommet tilbage fra en lang Udlandsrejse. Han kæmper med Søkongen, vinder Sejr og hjemfører sin Ingeborg, der havde bevaret sin Troskab til ham.

I den mest paa Prosa affattede Tekst er indføjjet en lang Række Sange, Duetter, Kor,

Kæmpeviser, Romancer og Danse. Med stor Evne ledes Handlingen til et dramatisk Højdepunkt og slutter med en almindelig Sejrs- og Jubelsang.

Hos Bredes Indbyggere vandt Operaen begejstret Bifald. Publikummet dannedes af Medspillernes Paarørende og af et Antal indbudne Venner og Naboer. Adgangen var fri. Efter Opførelsen satte de medvirkende og Gæsterne sig sammen til et muntert Kaffe-bord i den omordnede Sal.

Stykket er forresten — ligesom »Kondukteuren« — nogle Gange med Aars Mellemrum blevet genopført.

Det tredje og sidste af sine større musikalske Værker fuldendte han 11 Aar senere. Den 2. Februar 1884 havde Operetten i 3 Akter »Deserteuren«, Premiere i hans Hus. — Medens de to foregaaende Stykker spilles i Hjemlandet, det ene i Nutiden, det andet i Oldtiden, føres vi her ind i Forhold, som egentlig kunde forekomme overalt. Forfatteren har benyttet A. v. Kotzebue's Lystspil »Skrædder Fibs«, et gammelt Stykke fra ca. 1800, som han alligevel lavede noget ganske morsomt ud af. Den noget usandsynlige Handling gaar flydende fremad, en Række iøjefaldende Melodier er føjet ind, og som Forbindelse er indskudt nogle melodramatiske Partier. - Musikkens ydre Form er den samme som hos »Axel«: Melodier, Kor osv. for det enkle Orkester. Og her, i det lidt gammeldags Spil, er det fremfor alt Melodierne, der — i alt Fald efter vor Smag — maa redde Stykket.

Rollerne, som den forlibte Skrædder (efter hvem Operetten lejlighedsvis ogsaa blev kaldt »Skrædder Fibs«), de larmende Scener med Skræddersvendene, Heltindens Forklædning som Soldat, en giftesyg Enke, dertil et kraftigt, tit noget djævnt Sprog — alt optog Tilhørerne med klingende Latter.

40 Aar senere blev Operetten atter opført, i Tønder 1923, til Minde om Theodor Wulff

og til Fordel for de nødlidende Sønderjyder. Arrangør var da en af Komponistens Slægtninge, Carl Wulff (død i Borup 1946), som i en af de første Forestillinger saa fremragende havde spillet Mester Fibs.

I Theodor Wulffs sidste Aar (i Oktober 1898) har man endnu engang opført »Kondukteuren«, som overhovedet synes at have staaet i størst Yndest hos Publikum. Den gamle Forfatter forandrede og udvidede den Gang Stykket stærkt, maaske for at behage nogle unge Mennesker, der ønskede at komme med paa Scenen. Det var nu ikke mere den simple »musikalske Gaade«, men det var vokset op til en Operette med et nyt Kor af Fiskere og Fiskerpiger. Man kan dog næppe sige at Stykket forbedredes derved; det manglede nu det ungdommelige og friske, som det tidligere havde udmærket sig ved.

Med »Deserteuren« havde Theodor Wulff naaet sit Højdepunkt. Handlingen — hvis man engang for alle affinder sig med de komiske Umuligheder, som jo ogsaa i andre Operetter ikke er altfor sjældne — glider jævnt over Scenen, ledsaget af en ret smidig Musik. Forfatterens Hensigt var — som ogsaa ved de andre Stykker — alene den, at more et ufordærvet Publikum, et Formaals han fuldkommen opnaaede. Ogsaa de store Operaers Form har han — som allerede sagt — imiteret: efter en Ouverture, hvori allerede nogle Hovedmelodier klinger igennem, følger i broget Række Solo-Arier, Duetter, Kor (mest for to Stemmer), Viser, Melodramaer, og til Slut en kraftig og festlig Finale.

Foruden disse Operaer stammer fra Theodor Wulff nogle ringere Kompositioner for Klaver og det af ham mest yndede Instrument, Violinen, som han ligesom Broderen Ferdinand Wulff mesterligt forstod at spille paa: Saaledes en »Elegie« og flere »Morgenständchen« til sin Hustrus Fødselsdag; men Dommen over hans musikalske Kompositionsevne forandres ikke derved.

Ved Siden af hans musikalske, sandsynligvis fra Moderen nedarvede Begavelse, viste sig i hans Scenestykkers Sange osv. den poetiske Aare, som sikkert var Faderens Arv. Gamle Jens Wulff havde foruden nogle smaa danske Vers i en paa tysk digtet Romance »Die Bezauberung auf dem Blocksberg« — Fortryllesen paa Blocksbjerg — nedskrevet sin egen Forlovelses Historie (1810), som han ogsaa har indført i Brockens Gæstebog.

Fra Theodor Wulff stammer ogsaa flere nordslesvigske Sagn, f. Ex. »Svend og Ingeborg«, »Ridder Flemming eller Røverborgen paa Rømø«, »Rosen fra Appenholdt Skov« og »Thorsen Daa«, skrevne i Balladeform (de er ogsaa udkommet paa Tryk, Flensborg 1885 og 1889).

Heller ikke hans Poesi røber et Geni, men en dyb Kærlighed til Hjemstavn, og dette var overhovedet et Særkende for denne Mand. I sin Beskedenhed søgte han altid at undgaa Offentligheden. At hans Operetter blev omtalt i Aviserne, ønskede han ikke; det syntes ham tilstrækkeligt at berede de opmærksomme Tilhørere i det lille Brede en Glæde. Det maa dog understreges, at det var en Bedrift af ham, i den paa denne Tid endnu ret verdensfjerne Vesteregn at samle nogle musikelskende, jævne Mænd, at lære dem at spille Orkestermusik, at instruere romantiske og lystige Teaterstykker og alt det kun for at more nogle faa Mennesker fra Byen og nærmeste

Omegn ved Stykker, som de alle kunde have Glæde af og ingen behøvede at rødmø over. Det var sund Kost, han bød i Ord og Musik; og vel i den daværende Situation det bedste, der overhovedet kunde skaffes.

Som Bevis paa at Theodor Wulff ganske uselvsk kun vilde give det bedste, maa endnu engang henvises til, at han ikke af alle sine vidtløftige Bestræbelser vandt nogen som helst Fordel, — heller ikke tjente han noget paa de Digte og Noder, han senere lod trykke, men han forærede dem til sine Venner.

Uden i ringeste Maade at bryde sig om, hvad man andetsteds eller i Hovedstaden vilde sige dertil, og hvorledes man kritiserede ham, holdt han fast ved at digte og komponere, som det efter hans Mening, kunde være hans Naboe til Gavn og Glæde.

Desuden har Theodor Wulff ved Hjælp af sine rige Midler været godgørende mod mange Folk og har, ligesom hans Fader, hjulpet mange Mennesker, der var i Nød. Han grundlagde i Brede et righoldigt Folkebibliothek, hvor der mod en ringe Afgift kunde laanes værdifulde danske og tyske Bøger.

Det maa altsaa vel være paa sin Plads, 50 Aar efter hans Død at mindes denne trofaste og ægte Sønderjyde: En jævn Landmand, hvem Bondestanden syntes at være den bedste, og desuden en beskeden, varmhjertet Digtter og Komponist, en Mand der legemliggjorde sine Landsmænds bedste Egenskaber.

FEJSGUMPEN

AF HANS VALD. GREGERSEN

I forbindelse med landbruget i den gamle landsby og ældre tiders høstskikke, forekommer begrebet »fejsgump« nogle få gange.

Blandt de hidtil kendte stammer den ældste omtale heraf fra Branderup vilkårsbrev

fra 1631, som i § 6 siger: »Til By-Tyren skal hver Mand lade staa ½ Trav, som er *Fejsgumpen*« og derefter i § 10: »Og det skal gaa paa Omgang at tage *Fejsgumpen* og holde Tyren.«¹⁾

Retshistorikeren C. L. E. v. Stemanns bog »Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung« (1855) bygger som bekendt på et stort antal uddrag af nu delvis forsvundne tingbøger. Heri finder man også Branderup vilkårsbrev fra 1631 indført under året 1672 (anf. arb. s. 138-140). Vilcårsbrevet er her gengivet i sin oprindelige skikkelse og med ældre dansk skrivemåde. Fejsgumpen forekommer slet ikke i denne åbenbart primære afskrift af vilcårsbrevet, idet § 6 i udtog lyder: » . . og dersom nogen anderledis gjør . . og iche staar ude ½ Trav uhøst, som tilforn scheid er, straffis som sagt er . . . «. I § 10 mangler helt den ovenfor fra møller Fausbøl gengivne sætning, som derimod findes i en overmåde interessant tilføjelse i tingbogsnotitsen fra 1672:

»Neden paa samme Tingsvinde stod ydermere schreffuet: Ao. 1640 in Augusto samdrechtelig haffuer vi Byemend, baade Forbeels og Boelsmend, saaledis vedtagen, at det schall gaa om i Byen at haffue *Fejsgumpen* (schall vere ½ Traw, men slog hand det iche op, schall hand vere under Brøde) og huo som iche vil tage den, naar det kommer til ham, schall haffue en god Tønd Øll til Byen forbrøt.«

I Gl. Kgl. Samling 773, 2 I findes et anonymt ordsprogsarbejde fra ca. 1700, indsendt gennem biskop Anchersen i Ribe til ordsprogssamlere Mathias Moth, hvori det hedder: »*Feiskomp*, kalder mand den paa lands byerne, som det aar faar sidst ophøst, og bruger der hos dette ordsprog: den, som faar *feiskomp*, skal gaa om veystomp ☉: have mangel det aar om korn.«²⁾

Endvidere siger en tysk optegnelse fra Goting på Vesterland-Før fra 1753, at den, der i høsten læssee og kører det sidste læs korn hjem, har »den *Vessegomp*« (Schl.-Holst. Anzeiger 1753, 138 f., smlgn. Jahrb. f. d. Landeskunde IX, 118 og Otto Mensing: Schl.-Holst. Wörterbuch)²⁾.

Efter de to sidste oplysninger at dømme sidestilles fejsgumpen altså med det sidste neg. Møller J. Fausbøl, den senere udgiver af vilcårsbrevet fra Branderup, har også forstået fejsgumpen sådan, idet han i 1908 har meddelt: »Det sidste Neg fra Marken kaldes nu Enkemanden. Før hed det *Fejsgumpen*«²⁾.

Måske berettiger ordets første stavelse til H. Ellekildes nydannelse »fissegump«²⁾. Slutstavelsen -gump kan uden tvivl oversættes med »rump«, »ende« med betydningen »det sidste«³⁾. Betydningen af Branderup vedtægten er da den, at bymændene efter tur skal lade det sidste korn (½ trave = 10 kærver à 3 neg) stå til brug for den fælles bytyr.

Hermed stemmer C. L. E. v. Stemann da også ganske overens, idet han i en fodnote skriver (omsat til dansk): »Efter herom indhentede efterretninger var denne halve trave rug, som skulle lades tilbage, bestemt til fodringen af den af bymændene i fællesskab ejede tyr, hvis underhold efter tur tilkom interessenterne; til dette forhold sigter tilføjelsen fra 1640 og det dær forekommede udtryk *Fejsgumpen*«. Problemet var således i og for sig allerede løst af Stemann i 1855.

Et nyligt fundet vilcårsbrev fra 1685 fra Gåskær i Bjolderup sogn *bekræfter da også ganske hans udlægning*. Det hedder her i § 9 i originalens tyske tekst: »Noch soll der Olterman den letzten tag mit Rocken mehen den *Feistgomp* haben, und soll Er 6 Schip rocken Saet stehen lassen, so Sie ihm gutwillig allesamt schlagen sollen.« (Ej heller skal oldermanden på den sidste dag med rugmejning have *feistgomp*, og han skal lade 6 skæpper rugsæd stå, som de allesammen godvilligt skal slå for ham)⁴⁾. Oldermanden i Gåskær skal således lade 6 skæpper rugsæd stå uden derfor at få fejsgumpen, dvs. blive den sidste ved høstarbejdet. Denne handling må have været af symbolsk natur, da 6

skæpper rugsæd jo ikke er nok til udsæd, men som baggrund ligger muligvis ønsket om at højtideligholde mejningen af det sidste brødkorn⁵), ligesom der helt op til nutiden er overleveret en række høstskikke i forbindelse med det sidste neg⁶).

Vilkårsbrevene fra Branderup (1631, med omtalen af fejsgumpen i 1640), og Gåskær (1685) jævnfører således ligesom alle de senere optegnelser — hvoraf den ældste altså var fra o. 1700 — fejsgumpen med det sidste neg⁷).

HENVISNINGER:

- 1) J. Fausbøl: Minder fra Branderup Sogn og Roost (1912) 31; Danske Vider og Vedtægter V. 206.
- 2) Til dels meddelt af H. Grüner Nielsen i Hans Ellekilde: Fra danske Folkemindesamling VI, 80 (Danmarks Folkeminder 44, 1938).

3) Som parallel kan anføres, at »røv« endnu på sønderjysk almindeligvis bruges om den nederste del af neget i modsætning til toppen (smlgn. H. F. Feilberg: Ordbog over jyske Almumål III, 131).

4) Vilkårsbrevet fra Gåskær vil i oversættelse blive trykt i en kommende Bjolderup sogns historie og i en udgave af tyskskrevne vilkårsbreve ved Christian Lisse.

5) Denne udlægning er fremsat af lærer Hans Bertelsen, Rebbøl.

6) Sdrj. Månedsskrift 13. årg. 213—237 og 14. årg. 199—222 (H. Ellekilde).

7) Albert Eskeröd skriver i sin disputats »Årets Åring« (Stockholm 1947), s. 267: »Fejsgumpen är icke någon beteckning på sista kärven 1631 och ej heller på någon hösthjälpare. Ordet Fejsgumpen torde dock ursprungligen betyda den sista kärven.« I exemplet fra Branderup 1631 »är det fråga om en överföring av allmänbetydelsen »det sista vid skörden.« (Velvillig henvisning fra Chr. Lisse).

De første evangeliske Præster i Jelmbek

VED THOMAS OTTO ACHELIS

I mange Sogne har som bekendt, Sønnen afløst Faderen som Præst i adskillige Slægtled. Et hidtil upaaagtet Eksempel giver Krusendorf i Hütten Provsti. Som de første tre Præster anfører Arends (Gejstligheden III 94) Christian Lexovius (ca. 1643), Wolfgang Philipp Leike (ca. 1685) og *Peter Struve* (1696-1718). Denne sidste var født i Rensborg 1665 som Søn af Kirurg Wolf Struve og Anna Wacken; han er døbt 9. Juli. Han blev Student i Kiel 1684 og har været Præst i Krusendorf fra 1696 til 1724 (ikke 1718). Den 8. Juli 1696 — maaske var det hans Fødselsdag — blev han gift med Anna Elisabeth Dosser fra Haderslev, som døde den 30. Maj 1721. Hun var en Datter af Konrektor Hieronymus Dosser († 20. 4. 1679) og Anna Kathrine Tormin († Haderslev 1675

begr. 4. 11.). Bryllupsdagen kender jeg fra en i Dagens Anledning skrevet Piece, som fandtes i Libri minores Cimbrici 19,243 i Kiels Universitetsbibliothek. Nu er den vistnok bleven Luernes Rov, som saa meget andet.

Før Struve har *Wolfgang Philipp Leicke* været Præst i Krusendorf eller, som det hed dengang, Jelmbek. Han er født i Sognet 1661 og døbt den 23. August, blev Student i det nærliggende Kiel 1681 og var Præst i sit Fødesogn fra ca. 1685 indtil 1696. Hans Dødsdag er ikke fundet i Kirkebogen, som begynder 1660 og har givet os hans Daabsdag. Den giver ogsaa Faderens Navn. Han hed ligesom Sønnen *Wolfgang Philipp Leicke*, og har i hvert Fald været i Embedet 1661 og indtil ca. 1685. Sandsynligvis

har han 1660 begyndt at føre Kirkebogen. Student blev han 1654 i Rostock og betegnes sig ved denne Lejlighed som »Holsatus«. Jeg antager, at han er født i Jelmbek og er Søn af *Christian Lexovius*, som ifølge Arends III 94 var Præst 1643, men Arends II 28 har rigtigere ca. 1646. Da han blev Student i Königsberg 1642, betegnes han som »Gelm-becensis Holsatus«. Jellembek er Navnet paa en lille Bæk, som gav Navnet til Kirken; 1737 er den flyttet til Krusendorf. Lexovius, som i Oktober 1642 var blevet Student, maa ikke have opført sig helt sømmeligt, han blev -- antagelig 1644 -- relegeret og fik i April

1646 sin akademiske Borgerret tilbage. Han betegnes ved denne Lejlighed »Chiloniensis«; det kan betyde, at han har besøgt Kiel Latinskole, men det kan ogsaa være, at han dermed kun vil sige, at hans Fødeby ligger i Nærheden af Kiel. Sandsynligvis var han Søn af den første Præst i Jelmbek. Denne maa have været i Embedet og gift omkring 1626, da følger Sønnen *Christian Lexovius* ca. 1646 — ca. 1660, Sønnesønnen *Wolfgang Philipp Leicke* ca. 1660 til ca. 1685 og dennes Søn af samme Navn ca. 1685-1696. Derefter kom en ny Slægt med *Peter Struve*.

En dansk Grav paa den gamle Garnisonskirkegaard i Stade

AF J. RABEN

I »Sønderj. Maanedsskrift« Nr. 5, 1949 meddeler Dr. Th. O. Achelis om en dansk Soldatergrav i Stade, der gemmer Støvet af fire Mand, der døde under Fangenskabet i Stade i 1848.

Stenen paa Graven nævner de fire Navne med Angivelsen af Alder, en Musketer, to Dragoner og en Jæger. — Da Kirkebogen for Garnisonsmenigheden var evakueret under Krigen, og ikke kommet tilbage, kunde Meddeleren ikke give nærmere Oplysninger om de døde. —

Efter Cohen, »De Faldnes Minde« 1842 er de fire Soldater følgende:

1. Jørgen Andersen, Brech, ved 5. Linie-Infanteri Bataillon, fanget ved Slesvig den 23. April, død i Stade den 23. August 1848.

2. Morten Jørgensen, Aldahl, Dragon Nr. 19 ved 5. Dragon Rgts. 3. Esk., fanget ved Oversø den 24. April, død i Stade den 5. August 1848.

3. Jens Jensen, Østerled, Dragon Nr. 85 ved 5. Dragon Rgts. 1. Esk., fanget ved Oversø den 24. April, død i Stade den 6. August 1848 (Underlivsbetændelse).

4. Lars Jensen, Hyrup, Underjæger Nr. 106 ved 3. Jægerkorps 1. Komp., saaret og fanget den 23. April ved Slesvig, død i Stade den 9. August 1848 (Nervefeber).

Gravstenen blev bekostet af de Officerer, der samtidig havde været i Stade som Fanger. Cohen beretter, at »en i Altona bosiddende Købmand P. A. v. Essen rejser imellem til Stade og drager Omsorg for at Graven bliver holdt vedlige. Denne Mand, som ved mangfoldige Lejligheder, med megen Opofrelse har vist Interesse for den danske Sag under hele Krigen, har især erhvervet sig et Hædersnavn for den Omsorg som han har vist mod vore Krigsfanger i alle tre Krigsaar. — Samtlige Officerer, Underofficerer, Frivillige og Menige, der som Fanger har hensiddet i Stade, har ved deres Hjemkomst derfra tilstillet ham en i hjertelige Udtryk affattet Takkeadresse, for den imod dem under deres Fangenskab udviste og opofrende Velvillie. . . . «

Stenen paa Graven, der er ca. 1,5 m høj og 0,5 m bred, bærer som Overskrift over Navnene: »Rejst til Minde af samtidige Vaabenbrødre.«

En sørgelig vise om hor, mord og straf

I afd. musikdirektør J. Nielsens samlinger vedrørende Egen sogn, som nu opbevares i landsarkivet i Åbenrå, findes neden gængivne viseopskrift, der handler om et mord i Stevning og deraf følgende henrettelse på Egen rettersted. Viseopskriften er desværre ikke fuldstændig. Hverken Det kgl. Bibliotek eller Dansk Folkemindesamling kender visen, så hvis der blandt månedsskriftets læsere skulle være en eller anden, der kender slutningen, vil redaktionen være taknemmelig for at få denne meddelt.

I.

En nye vise om en synder ved navn Christian Matthiesen af Stolbroe på Alsøe, som besov en pige ved navn Avel Christens datter, af Støvning i samme herred. Og da han fornam, hun var frugtsommelig, overtalte han hinde til at følge med sig ud på marken, hvor han vred hovedet om på hinde og brækkede hendes ene arm itu og derefter kastede hinde i vandet. Hvorfor han udstod sin straf den 12. september 1765 på Egen rettersted, da han blev radbrækket og sat på steilen andere frække syndere til skræk og advarsel, som visen udførligere beretter under den melodie: Jeg syndige fange etc.

I sikkerer synder
som Eder så skynder
i ondskab og last,
og løber så såre,
i djævelens snare, —
som Eder har fast.

Jeg vil ey betænke,
I er i hans lænke,
han leder jer frem,
af en synd i en anden,
og har jer ved hånden,
i all gjerning slem.

En synd vil I skjule,
med andre så fule,
og tænker dog ey,
i Guds øyne klare,
er alt åbenbare,
han kjender jer vey.

Exempel i visen,
om Christian Matthiesen,
af Stolebroe by.
På Alse jeg siger,
hvorledes hand fiuger¹⁾,
i synden så frie.

I synd han har leved,
horrerie bedrevet,
ja myrdet tilmed,
så hjertet det gruer,
når mand ret beskuer,
hans gjærningers leed.

Hans lyst monne være,
siin tid at spendere,
i udtugt og hoer.
Og den skam at dølgje,
for straffen som følger,
da gjorde han mord.

En pige han krænked,
og fåer i sin rænke,
Avel hendes navn,
Af Stefning mon være,
som I her mon høre,
under samme navn.

Da han monne høre,
den quinde at være,
frugtsommelig med barn,
da fik han isinde,
som slet gal i blinde,
i dyævelens garn.

Han hende vil myrde,
med den livets byrde,
hun svanger med gik.
På marken han hende,
til den grusom ende,
udlokket og fik.

Han halsen der knækket,
på hende og brækket,
een arm tilmed.
I vandet han kastet,
så hende og hastet,
da straxen afsted.

Og mente sig være,
for straf og vånære,
nu sikker og fri,
og videre at tjene,
sine lyster urene,
på syndige stie.

Men Gud nu ey vilde,
han længe så ilde,
skal spille sin tid,
i djævelens snare.
Thi blev åbenbare,
hans syndige iid.

Den quinde de finde,
og straxen forkynde,
for øvrighed sand,
som da lod befale,
ey tiid at forhale,
men see sagen grand.

Apotheker mon være,
med doctor tilstede,
hun opskåren blev,
et foster at finde,
fuldkommen derinde,
udi hendes liv.

Den morder de hente,
som da må bekjende,
hans hoer og hans mord,
som han har bedrevet,
dend stund han har leved,
på den syndige jord.

Den gjærning blev skrevet,
og sagen blevet drevet,
til høyeste ræt,
hvorpå dommen fulde,
han radbrækkes skulde,
og på steylen sat.

O! Frelseren søde,
som for syndens brøde,
frivilligen led;
hans synd. . . .

1) fige = haste, ile.

Frisisk skolesprog i Bredsted amt i det 18. århundrede

Af generalsuperintendent Struensee's visitatsberetning 1764

»Da forældrene i de fleste sogne i landskabet Bredsted ikke blot taler frisisk med deres børn, men ogsaa skolemestrene paa forældrenes udtrykkelige forlangende underviser børnene paa dette sprog, saa fremmes uvidenheden meget herved. Thi naar børnene skal forberedes til konfirmationen, saa

forstaar de ikke tysk, er heller ikke i stand til tilstrækkelig at kunne forstaa indholdet af tyske prædikener, da de bestandig fortsætter med at betjene sig af det frisiske sprog. . . «

(Oversættelse efter Allen: Det danske sprogs historie i Slesvig I, s. 274).

**Sæby og Omegns
Sparekasse**

SÆBY

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Aktieselskabet
Sæby Bank

SÆBY

**Sønderborg
Andelsmejeri**

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hawvig · Tlf. 622 · Tønder

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Aktieselskabet
SIMON BRØND & CO

Barnevognsfabrik
Vejen

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂
HORSENS

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Møllemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Tegn Abonnement

PAA SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT
AASTRUPVEJ . HADERSLEV

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krøgh.

Frocontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler
Støbegods
Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Støt

arkiverne i deres indsamling af utrykt
historisk materiale,

musæerne ved deres sikring af oldtidsfund
eller genstande fra historisk tid
og

bibliotekerne ved tilsendelse af trykte ting
af lokalhistorisk interesse.

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Hans Jensens Eff.

Trikotagefabrik

I K A S T

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KVALÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT
TLF 514
515

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

International Turist-
og Eksportkørsel

E. J. Lauritzen

Sønderport . Tønder . Tlf. 520

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Ny Sydlesvig-Bog
Tage Albertsen: Kr. 4,-

Nu er det Alvor

Danskerens Forlag

Aabenraa

DANSK MASKINOPLAG A/S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

A/S Sønderjydske

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5

Lørdag 9-2.

Telefon 700 . Skive.